

Marita Råman

HAMMASSUU

Tietäjä hammaslääkärinä

Hammassuu

Tietäjä hammaslääkärinä

Marita Råman

2026

Teksti ja taitto

© 2026 Marita Råman

Kuvat public domain + AI

Nimikkeen automaattinen analysointi tietojen, erityisesti mallien, trendien ja korrelaatioiden, saamiseksi tekijänoikeuslain 13b § ("tekstin- ja tiedonlouhinta") mukaisesti on kielletty.

ISBN 978-952-80-5387-3

Kannen suunnittelu:

Kustantaja: BoD · Books on Demand, Mannerheimintie 12 B,
00100 Helsinki, bod@bod.fi

Kirjapaino: Libri Plureos GmbH, Friedensallee 273, 22763 Hampuri,
Saksa

SISÄLTÖ

1. Alkusanat s.5
2. Suu ja hampaat kansanrunoudessa s. 12
3. Hampaan sanat s. 15
4. Hampahat s. 24
5. Hammastauti s. 27
6. Hammasrivistö s. 34
7. Hampaat kertovat s. 57
8. Runomatriisi ja fokus s. 50
9. Missäs sun isäs hampaat on? s. 55
10. Episteeminen tieto s. 72
11. Leukarustinki s. 75
12. Harvahammas, hirvihammas s. 86
13. Sillä on suussa suuri tieto s. 89
14. Hiiden sylki silmillesi s. 92
15. Viitteet ja lähteet s. 95

1. Alkusanat

Osoittautui, ettei hammassuu ole tuttu käsite hammaslääkärien keskuudessa, tosin ei ole monen muunkaan tietoisuudessa enää tämä sana. Tietäjän nimityksenä on käytetty hammassuuta. Nimitys johtunee kansanuskomuksesta. Jos lapsi syntyi pari maitohammasta jo puhjenneena, oli se tietäjän merkki. Samoin, jos sormia tai varpaita oli viiden asemesta kuusi. Suomen kansan vanhoista runoista ei hammassuuta löydy, mutta Suomen murteiden sana-arkistossa on keruiden tuloksena Kuusjärveltä kerrottu erään talon palkkalaisesta, joka oli myös poppamies, ukko, hammassuu. Ukon havaittiin poistuvan pellon perälle vatturauniolle, josta hän kaiveli esiin jotain. Jämsän seudulla haikupirteissä oli tapana oli kätkeä kiukaaseen karhunhammas muurin perustukseen. Tämä karhunhammaskultti liittyy metsän kontion vahvuuteen. Lapsille annettiin ensimmäiseksi leikkikaluksi karhunhammas, ja sillä kun hampaita kaiveli, tulivat hampaat vahvoiksi. Jäänne tästä käytänteestä on elänyt tavassa heittää Lokalle, hammaspeikolle eli hammashaltialle irronnut maitohammas uunin nurkkaan.

Tämä artikkeli on eräänlainen makupala tai haukkapala kansan-runouden annista. Menetelmänä tälle kartoitukselle on koonti hammasta, ikeniä, sylkeä ja leukaa koskeva info, jossa on kaksi osaa. Ensimmäinen koskee säkeiden suorasanaista kertomaa ja toinen metasäkeiden eli lisäinfon antia. Kohteita runokorpuksessa on yhteensä 1773 mainintaa.

hammas	640	hampaat	314
hampaassa	2	hampaissa	43
hampaasta	12	hampaista	26
hampaaseen	16	hampaisiin	28
hampaalla	22	hampailla	40
hampaalle	2	hampaille	7
hampaaseen	16	hampaisiin	28
hampaatta	0	hampaitta	77
hampaan	175	hampaiden	12
hammasta	236	hampaita	77
1121		652	

Metasäkeet merkkautuivat poiminnassa kolmoispiteellä, kuten ”hammas” sanan haussa esiintyvä mallilause: ... paineessa niin pannaan saunan kiukaasta siihen veteen kolme klapia. Kylvettä-jällä on sitten ruumiin hammas, jonka se kanssa pannaan siihen veteen ja lukee Herrasiunauksen ja sanoo pirullen jotta...”

Sisällön funktion, merkityksen ja kontekstin saamiseksi on tutustuttava ao. tekstiin, johon tuo metatieto viittaa. Kieli on vanhahtavaa ja murteellista, joten sitä on syytä muokata. Pää-sääntöisesti tässä tutkielmassa runonäytteet on yleiskielistetty (yk). Yllä mainittu näyte nykysuomeksi kuuluu:

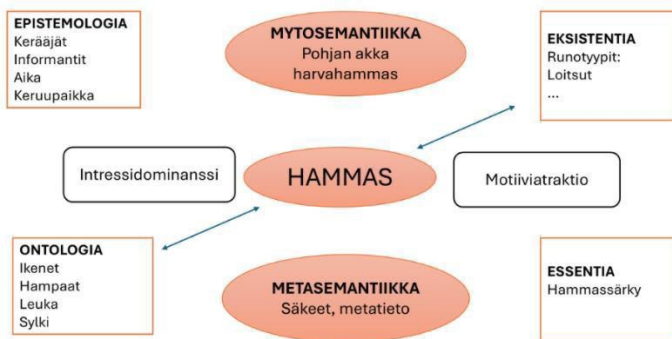
...jos lapsi näkee painajaisia niin pannaan saunan kiukaasta parannusveteen kolme kiveä. Kylvettäjällä on ruumiin hammas, jonka hän laittaa veteen ja lukee Herran siunauksen ja sanoo pirullen jotta:...

Lukijaa kiinnostanee, mitä kylvettäjä mahtoi sanoa pirulle. Säkeet kuuluvat seuraavasti:

Minä kylvetän, sinä parannat

Ja anna esivanhemmillenikin rauha. SKVR XI 962

Hammaslääkärin työ on vaativaa operointia luuston kanssa, tietäjät hammassuut operoivat myös kalmojen luuosien kanssa, ja kuten näytteestä näkyy, ruumiin hampaat olivat kelpollisia taikakaluja siinä missä kädet tai jalatkin tai karhun hampaat. Vaativaa on myös metasemantiikka. Otetaan aluksi pieni puudutus teoriaa.

Kuvio 1. Episteeminen käsitekartta hampaista.

Kuviota tulee lukea siten, että fokus, keskeisaihe on hammas ja hampaat, joita ihmisen leukaluussa on pääsääntöisesti vakiomäärä, 32 hammasta, jotka jakautuvat ikäkausittain puhkeamisen mukaan maito-, rauta-, ja viisauden hampaiksi. Mytosemantiikkaa voisi olla vaikka sanonnat ja idioomit, vaikkapa suomalainen sisu, joka on kuta kuinkin sitkeyttä, kun jotain tehdään hammasta purren, tai vastentahtoisesti hampaat irvessä. Tässä esitetty kuvio liittyy metodiini metasemantiikkaan. Kun lähteenä on SKVR-korpus eli Suomen Kansan Vanhat Runot digitoitu verkkoversio, niin säkeiden metatieto on oleellinen osa tulkintaa. Runotekstinä voi olla iso osa tapahtumakuvausta seuraavaan tyyliin.

Esimerkki:

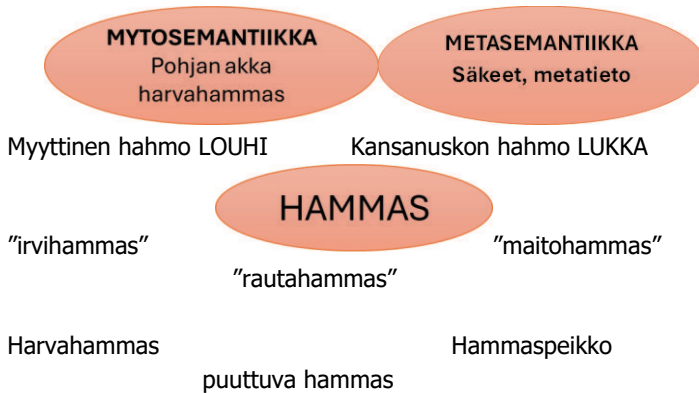
Paineesta parannetahan.
*Kun lapsi vierähän saunaha kylveteytäväksi, jun soon painees, niin
 pannahan saunan kiukahasta siihen vetehen kolme klapuria. Kylvettäjl' on
 sitte rumihin hammas, johonka se kans panoo siien vetehen ja lukoo
 Herrasiunauksen ja sanoo pirullen jotta: Minä kylvetän, sinä parannat / Ja
 anna esivanhemmilekin rauha.*

SKVR XI 962. <i>Jalasjärvi. Brandt n. 626. -90.</i> Potila. Amalia Brandt, 32 v. Kuullut Sameli Sillanpäältä. ID: skvr11109620 Kerääjä: Brandt, Herman Keräysalue (normalisoitu): Etelä-Pohjanmaa Keräyspaikka (normalisoitu): Jalasjärvi Keräysvuosi: 1890 -Painajainen	EPISTEMOLOGIA Keraäjät Informantit Aika Keruupaikka EKSISTENTIA Runotyypit: Loitsut
--	---

Kuvio 2. SKVR-Haku metatietonäkymä metasemanttisena tietona.

Fokuksena on hammas. Tietäjän nimi hammassuu voi tulla myös teosanasta hammastaa, joka on merkinnyt sekä oven tekemistä puuhun että lovehtimista eli ekstaasitekniikan harjoittamista, mikä viittaa nimen vanhuuteen.

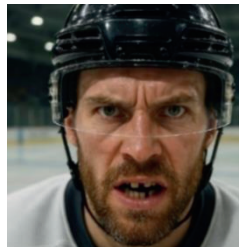
Hammasjärvi voi siten tarkoittaa suunnilleen samaa kuin saivo-järvi tai pyhäjärvi. Hammasloitsujen essentia, perimmäinen olemus on hammassärky, tai luihin liittyvä taikavoima - estetiikasta, oikomishoidoista tai valkaisusta ei oltu kuultukaan.

Kuvio 3. Erilaisten hampaiden semanttisuus.

Kuviossa on esitetty isomorfinen suhde kansanuskomuksel-listen ja myyttisten hammaskäsitysten välillä. Maito-hampaat lähtevät jossain vaiheessa, jolloin hammasrivi on puutteellinen. Vanhemmiten hampaita saattaa myös puuttua, ja ihmisestä tulee harvahammas tai pahimmassa tapauksessa kokonaan hampaaton näytystelijä, kun hammasmato, karies on kalunnut hampaat.

Hampaita menetetään myös tappeluissa ja onnettomuuksien kautta. Jotkut urheilulajit ovat hampaille riskialttiita lajeja, kuten esimerkiksi jääkiekko ja nyrkkeily.

Kuva 1. Jääkiekkoilija

Jääkiekkoilijoilla on varmasti hyvä kunto, vaikka hampaita puuttuisikin, mutta harva suomalaisistakaan on kuullut kansanrunojen kovaluonteisista naisista ja paikasta nimeltä Kunnola, jota voi pitää todellisempänä ja alkueperäisempänä naisten maan, Pohjolan akan, harvahampaan maana. Kunnola on myyttitopos, josta ei juuri tiedetä varmuudella mitään. SKVR-digikorpuksessa muutama runo kertoo kunnottarista, runoaihe on otsikoitu metatiedoissa sanoilla "Ajoin Kunnolan kujaan". Kunnotar on tulkittu juontuvan sanamerkityksestä nainen. (Krohn 1915:122) Manuttaren rinnalla mainitaan myös Penkeretär ynnä Kunnotar Maanhaltian lepytyksessä: Manutar maan emäntä, Penkeretär perehen äiti, Kunnotar valittu vaimo. joka olet varsin valvehella, aina aikaisin havahat, tule nyt kullan muuttelohon! Kunnotar voisi kenties saada selityksensä, jos muistiinpano on luotettava, ottamalla huomioon Gananderin säilyttämät Synnytysloitsun säkeet: Kupehesta Kunottaran, lapsenvaimon lappiosta. Kunottareen, jonka runomitta vaatisi luettavaksi Kunnotar, "lapsenvaimon" merkityksessä tekisi mieli yhdistää ruotsin qvinna ja norjan kona 'nainen'. Pesäpallossa juostaan kunniajuoksu eli kunnari, kun pelaaja ehtii omalla lyönnillään kolmospesälle. Mytologisesti kunnari tarkoittaa korkeaa paikkaa, kunnar = högre trakt. Lönnroten sanakirjassa Kunotar on määritetty vahvaksi naiseksi, kykyjen jumalattareksi, -> Kunnotar, formågans gudinna, stark qvinna (myth.) voisi kai sanoa naisenergian, kyvykkyyden ja monitaitoisuuden jumalattareksi. Ja sitten meillä on vielä runouden kirjainpudokkaat, jonka perusteella voi arvailla kunnan ja unnon olevan samaa tarkoittavia termejä, sillä runoissa tapaa joskus mystisen sanaparin: Yks oli Unto, toinen Vento tai käydä unnon käydä vennon. Unno on liitetty Untamoiseen ja uneen, vento on tietäjän nimi, joka elää sanassa ventovieras tai ysymysfraasissa Suomen saloilla, "Mistä kaukaa vieras tulee?"

SKVR-korpuksen runotyyppittelyssä rinnastetaan Kuutola ja Kantola sekä Vietola säkeessä "menet Vietolan mäelle, Kuutolan kujien suuhun.(SKVR II 220 a). Sirpaleista on tieto, mutta oudommaksi menee, kun siirrytään harvahampaan haukkujaisiin ja koiriin Jänölässä, jossa tapahtumat saavat ihmeteltävän käänteen. Hämähäkki huoran poika Laittoi langan, ruotsinlangan, satoja markkoja maksavan ja lähti hiirenkarvaisella heposella meren jäätä pitkin liikkeelle kunnes saapui rytisten Kuhnaisen kodan eteen Vemmelvaarassa. Kuhnainen tuli ulos kodasta kesken kullan keittämistä, huttukattila kädessä ja voivarjoinen kämmenpäässä. Oltiin Jänölässä jossa oli kolme koiraa riukku, räykky ja puritsa, tuo harvahammas haukkujainen.

Kuhnoinen yrittää houkutella tulijaa ihmetupaansa, mutta kulkija tahtoi jatkaa matkaa. SKVR II 272

Runo tulee ymmärrettävämmäksi Lukin kautta, joka on saanut sekä hämähäkin että hiiden kautta merkityksiä. Myös runotyypittelyissä on oivallettu yhteys mainittujen tekijöiden välillä sillä Laatokan Karjaasta poimitun runo viiteteksteihin on laitettu runon edustavan teemoja

-Ajoin Kunnolan kujaan

-Hämähäkin runo

-Hämähäkin sanat

- Ihmetupa. SKVR VII3 loitsut 989 a

Nimiviita lisääntyy loitsussa SKVR VII3 loitsut 998, jossa ajetaan Kuhmolan kujaan, jossa luokki tarttui Kuhmon puuhun ja Kuhmotar tulee pihalle. Hänelläkin kolme koiraa Linkko, Lankko ja kolmas purijakoiraa, harvahammas, joka puree. Sitten runo katkeaa ja siirrytäänkin Kunnolan koirien pariin ja noitakuvauksiin, sillä Kunnolan kujan puista kurkistelevat niin velhot, tulikurkut kuin lappalaisetkin, tietäjiä koko sakki. SKVR VII3 loitsut 998.

On vielä palattava tässä hämähäkin verkkokudelmassa väitteeseen kunnottaresta naisena. Myyttisiin arvoituksiin kuuluu sammon ohella arvailla kultanaisen hahmoa. Kunnolalla on vielä yksi merkittävä toisinto, jossa Kunnola, Kuhmola kääntyy Kultalaksi, jonka tuvan karsina oli rakennettu Kalevan luista ja penkit pienistä rahoista, pöytä oli kultakoristeinen. Matkaaja kuitenkin kieltäytyi, koska tiesi Kullattaren pitävän villieläimiä lemmikkeinä, sudet oli suitsi suussa, karhut rautakahleissa. VII3 loitsut 994

Kunnola-hämähäkkirunojen laita on kuin morsiamen, jotain uutta, jotain lainattua, jotain sinistä. Harvahampaaseen liittyy paljon muttakin kuin Pohjan akan epiteetti. Osa runosäkeistä on melko tulkinnanvaraisia, kuten runossa, jossa sormuksen viejä on kurki harvahammas. Linnulla nimeltä kurki (grus grus) ei ole hampaita, karhulla on, on myös tiedettävä kurki yhdeksi karhun peitenimistä. Tarinassa kertoja menee suolle pesemään pyykkiä ja pudottaa sormuksensa, ja kun hän etsi sitä hän huomasi karhun (kurjen) kuusikossa, harvahampaan haavikossa, joka oli varas, vihainen mies. XIII1 1302

Kansanrunouden hammassuu on tietäjä, jonka parannustoimeen kuului myös hammastaudin hoito muiden vaivojen ohella. Parannuskeinot olivat puun poraamista ja kaivertelua, sylkemistä, manaamista, jopa viikatteen terillä seisoamista.

Aineistona on ollut Suomen Kansan Vanhat Runot, sen digiversio SKVR- Haku ja Kalevala. Runoainesta on kerätty sanahakuna sijamuodottain ja sen pohjalta on mallinnettu suomalaisen mytologian syvärakennetta, metasemantiikkaa mytosemantiikan rinnalla. Menetelmässä tarkastellaan yleisemminkin tietämyksen edellytyksiä ja episteemejä ennen ja nyt kansanrunouden ohella.

BoD

9

789528

053873